

**MANUEL KANT
(1724-1804)**

QUÈ HE DE FER? LA RAÓ PRÀCTICA I EL DEURE MORAL

La seva teoria ètica es troba exposada a dues obres cabdals: la *“Fonamentació de la metafísica dels costums”* (1785) i la *“Crítica de la Raó Pràctica”* (1788). Tot i que la raó humana és una facultat única, segons Kant posseeix una doble funció: és capaç de conèixer “com és” la naturalesa humana (raó teòrica), però també és capaç de conèixer “com ha de ser” la conducta humana (raó pràctica), és a dir, “*què he de fer?*”. Mentre a la **raó teòrica** li interessa allò que es dóna a través de la intuïció sensible i formula les seves lleis a través de judicis (“l’aigua bull a 100 °C”), a la **raó pràctica** li interessen “els fonaments de la voluntat” (allò que condiciona les nostres decisions a l'hora d'actuar). Aquesta segona *Crítica* no es proposa determinar quin és l'ideal moral, que cadascú ja posseeix en la seva consciència, sinó quines són les condicions que fan possible un ideal moral en general. La moralitat és un *fet* i és un fet que, com “el sentit comú” en Descartes, és universal. Totes les persones actuen amb consciència de la bondat o maldat de les seves accions (independentment de quin sigui el seu ideal moral, independentment que estiguin o no d'acord sobre quines són bones i quines són dolentes). En l'anàlisi de la raó pura es partia del coneixement científic com un fet que calia explicar; aquí es parteix de la consciència moral com un fet les condicions del qual cal determinar.

1. ÈTIQUES MATERIALS / ÈTICA FORMAL KANTIANA.

Kant es pregunta pel fonament de l'obligació moral i s'adona que ha estat variat, segons els diferents pensadors: la felicitat, el plaer, la perfecció... La majoria dels filòsofs han intentat identificar, primer, allò que consideraven el bé últim de l'ésser humà i, després, han prescrit les normes morals necessàries per assolir aquest bé. El resultat ha estat el que ell anomena **ètiques materials**.

A) ÈTIQUES MATERIALS: Són les que qualifiquen una acció com a bona o dolenta segons la consecució d'un fi particular. Són “a posteriori” ja que l'experiència ens indica els mitjans a través dels quals hom pot aconseguir un fi determinat. Per exemple, actuar per aconseguir la felicitat (Aristòtil), actuar per aconseguir el plaer (Epicur). L'aristotèlica i l'epicúrea són dues ètiques materials.

Aquestes ètiques comparteixen les següents característiques:

- 1) Els seus principis són **empírics**, és a dir, s'han obtingut mitjançant generalitzacions fetes a partir de l'experiència (*a posteriori*). Així, uns han trobat el bé últim de l'ésser humà en la felicitat (Aristòtil, sant Tomàs), altres en el plaer (Epicur), etc. Tots, però, han hagut de cercar aquest bé últim analitzant les accions humanes i han hagut de recórrer a l'experiència. A Kant, però, aquest plantejament no el satisfà perquè ell cerca una ètica que tingui validesa universal, una ètica que sigui “**a priori**” en comptes d'empírica o “a posteriori”.
- 2) Els seus principis són **heterònoms**, és a dir, són imposats des de fora meu i, per tant, no imposats per la meva raó. Per exemple, en el cas d'una ètica eudemonista, jo no cerco la felicitat perquè sigui una decisió de la meva voluntat, sinó perquè la meva naturalesa m'obliga a fer-ho. Kant, en canvi, cerca una ètica que doni el protagonisme a la capacitat de decisió del subjecte que actua; això és el que es coneix com una ètica **autònoma**, sense cap principi imposat que sigui extern a la meva voluntat.
- 3) Els seus principis són **hipotètics**, és a dir, són condicionals perquè ens obliguen a fer una acció concreta per aconseguir un fi determinat. Per això tenen la forma “si.... llavors” (“si vols arribar a ser vell, has de tenir cura de la teva salut”). Aquests principis no tenen un valor absolut i per això no tothom segueix els mateixos preceptes: alguns, per exemple, defensen que la moderació és important per gaudir d'una vida llarga i saludable; altres, però, consideren que,

així, la vida serà llarga, però insípida, i val més una vida curta però intensa. Kant considera que els imperatius de l'ètica no poden ser hipotètics, sinó que han de ser **categòrics** o absoluts.

1. Enumereu i expliqueu totes les idees expressades en els paràgrafs anteriors amb paraules vostres. Rutina de pensament: 1r. Llegiu els paràgrafs anteriors. 2n. Enumereu i expliqueu les idees principals dels paràgrafs anteriors, tal com les heu entès, amb paraules vostres i fent servir exemples i arguments. 3r. Expresseu les vostres reflexions, opinions personals i conclusions sobre les idees, fets o teories exposades.
Explicació de les idees:
Reflexió personal: 1. Creus que tota acció humana es pot jutjar de bona o dolenta segons les seves conseqüències? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies) 2. És pot obligar a una persona a fer una acció que ella no vol fer? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies) 3. Creus que és possible que una persona actuï bé per ella mateixa sense que ningú li hagi explicat que està bé o malament? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies)
Cerqueu informació addicional i evidencieu-la amb esquemes, mapes conceptuals, fotografies, petits vídeos (30" a 90"), o qualsevol altra cosa que ajudi a aprofundir i/o aclarir les idees i/o les vostres explicacions. (Amb els vídeos, webs il·lustratives... etc, poseu només l'enllaç –link-). Qualsevol evidència ha d'estar explicada. Si és un text: el contingut del text. Si és un vídeo, el resum del que diu el vídeo. Si és un esquema, el que diu l'esquema. Si és una fotografia el que representa i el perquè la poses. Tot ha d'estar explicat i justificat.

B) ÈTICA FORMAL KANTIANA:

Kant rebutja les característiques de les ètiques materials. Quina alternativa proposa? Afirmar que per actuar necessitem normes (**màximes** en diu ell), però **no cerca una ètica que prescriu normes concretes, sinó una ètica que ens indiqui quina és la forma que ha de tenir qualsevol norma per ser moral**. Per això, l'ètica que ens proposa és una **ètica formal**, una ètica buida de contingut empíric. Què significa "buida de contingut empíric"? Que no estableix cap bé últim de l'ésser humà, ni tampoc no ens dona una relació de preceptes per aconseguir aquest bé. Aleshores, la pregunta seria: *quan podem estar segurs que la nostra acció ha estat la correcta?, quan podem estar segurs de què hem fet el que calia fer?*

Kant respondrà dient: quan actuem per **deure**, és a dir, quan deixem al marge qualsevol interès que no sigui el d'actuar segons el deure. Al llibre "*Fonamentació de la metafísica dels costums*" ens aclareix què significa "actuar per deure". Imaginem-nos un comerciant que ha decidit posar preu als seus productes. Quan podem dir que actua honradament des d'un punt de vista moral, és a dir, "per deure"? El mercader podria variar el preu d'acord amb el tipus de client i no tractar igual un comprador habitual que un nin o un comprador ocasional o un turista; en aquest cas actuaria contràriament al deure. El mercader només actuarà com s'ha d'actuar, és a dir, per deure, quan posi el preu que consideri que s'ha de posar i no per interès, sinó perquè considera que és el que s'ha de fer i el que tothom hauria de fer.

En els dos casos anteriors, la voluntat és la facultat que ha pres la decisió, però Kant considera que en el primer cas la voluntat no és bona, mentre que sí que ho és en el segon. Actuem de **bona voluntat** quan ho fem moguts pel deure. Només la voluntat bona és un bé absolut, un bé per si mateix, ja que tots els altres béns que l'ésser humà pugui tenir (bellesa, riquesa, enteniment, etc.) són relatius; depenen de l'ús que se'n faci.

Kant defineix **el deure** com “la necessitat d'una acció per respecte a la llei” (observació: quan Kant diu “llei” aquí, no es refereix a la llei escrita del Dret, sinó a la llei moral). Això significa que **el que ha de guiar-nos en el nostre actuar ha de ser una llei moral objectiva, vàlida per a tots els éssers humans**. Quina seria aquesta llei moral?

“He d'actuar sempre de manera que la meva màxima es pugui convertir en llei moral universal”.

Aquest és, segons Kant, **el PRINCIPI OBJECTIU DE MORALITAT (= IMPERATIU CATEGÒRIC)**, el que serveix de fonament a tots els judicis morals. Per què? Perquè és:

- a) un principi **universal**, és a dir, vàlid per a tothom i en tot moment. No està determinat per cap fi, sinó només pel compliment del deure (com a exigència interna de la racionalitat).
- b) un principi **a priori**, ja que no s'ha tret de l'experiència.
- c) un principi **autònom**, ja que la voluntat no se sotmet a cap altra llei que la que ella mateixa es dóna. (Cal tenir present que el subjecte actua mogut per la bona voluntat i pel deure, no per agents externs o diferents de la seva pròpia raó)
- d) un imperatiu no hipotètic, sinó **categòric**. L'imperatiu és la forma que adopta la llei moral per a la voluntat humana. Els seus judicis morals són absoluts, sense excepció.

És per tot això que es tracta d'una **ètica formal**. “Formal” significa “que no té contingut”: no diu *què* cal fer, sinó “*com*” cal fer-ho.

L'**imperatiu categòric** declara quan una acció és bona per si mateixa i no d'acord amb un fi extern determinat. Si fóssim tots agents morals purament racionals, el principi objectiu de moralitat governaria sempre els nostres actes. Però, de fet, a la pràctica obram d'acord amb màximes o principis subjectius de volició, incompatibles amb el principi objectiu de la moralitat. La voluntat “santa” és l'ideal, però com que les nostres voluntats no són santes, la llei moral pren la forma d'un imperatiu: “actua com si...” La raó pura pràctica dóna ordres; el nostre deure consisteix a vèncer els desitjos que entren en conflicte amb aquestes ordres.

De les diverses formulacions que en presenta Kant, en destacarem tres:

- 1. Obra de tal manera que la teva màxima esdevingui llei moral universal per a tot el gènere humà.**
- 2. Obra de tal manera que la teva voluntat pugui considerar-se a si mateixa, mitjançant la seva màxima, com a legisladora universal.**
- 3. Obra de tal manera que sempre prenguis la humanitat, tant en la teva persona com en la de qualsevol altra, com un fi i mai com un mitjà.**

Perquè les nostres màximes puguin esdevenir lleis morals universals (primera formulació), cal que l'ésser humà es consideri a si mateix i als altres com a fins i no com a simples mitjans (tercera formulació).

2. Enumereu i expliqueu totes les idees expressades en els paràgrafs anteriors amb paraules vostres. Rutina de pensament: 1r. Llegiu els paràgrafs anteriors. 2n. Enumereu i expliqueu les idees principals dels paràgrafs anteriors, tal com les heu entès, amb paraules

vostres i fent servir exemples i arguments. 3r. Expressen les vostres reflexions, opinions personals i conclusions sobre les idees, fets o teories exposades.
Explicació de les idees: Reflexió personal: 4. Creus que els homes i les dones actuarien diferent si no fos pels càstigs i sancions que imposa la societat? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies) 5. Creus que l'imperatiu categòric Kantian, és possible de portar-lo a la pràctica? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies) 6. Creus que és possible no utilitzar a les persones en benefici propi? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies)
Cerqueu informació addicional i evidencieu-la amb esquemes, mapes conceptuals, fotografies, petits vídeos (30" a 90"), o qualsevol altra cosa que ajudi a aprofundir i/o aclarir les idees i/o les vostres explicacions. (Amb els vídeos, webs il·lustratives... etc, poseu només l'enllaç –link-). Qualsevol evidència ha d'estar explicada. Si és un text: el contingut del text. Si és un vídeo, el resum del que diu el vídeo. Si és un esquema, el que diu l'esquema. Si és una fotografia el que representa i el perquè la poses. Tot ha d'estar explicat i justificat.

2. ELS IMPERATIS.

· Màxima moral i Llei moral.

Màxima: És el principi subjectiu de l' obrar. Per exemple: un diabètic no pren sucre perquè és perjudicial per a la seva salut. El sucre no és objectivament perjudicial, però si ho és per a la seva salut en concret. La màxima d'actuació d'aquest diabètic serà: **"Si vull conservar la meua delicada salut , aleshores no he de prendre sucre"**. La mateixa formulació seria aplicable a qualsevol altre finalitat que venguéssim aconseguir.

Principi o Llei moral = Imperatiu categòric: És el principi objectiu de l' obrar: No es tracta d'un principi, sinó del principi que serveix de fonament a tots els judicis morals. Prescriu com ha d' actuar l' individu que vulgui ser guiat només per la seva raó. Per exemple: "no robaràs". Hom suposa que la bona voluntat és la que dirigeix la nostra conducta i que aquesta pot ser adoptada com a pauta universal de conducta.

· Imperatiu hipotètic i Imperatiu categòric.

Ida

- a) Un **imperatiu hipotètic** és el que prescriu una acció com a bona per tal d' assolir una finalitat vàlida només per a mi, és a dir, subjectiva: "si vols ser feliç, sigues honest". S' expressa en forma condicional: "Si vols ser campió olímpic, has d' entrenar fort", "Si vols tenir una bona vellesa, estalvia" Però els imperatius hipotètics no poden constituir l' essència de les accions morals, ja que inciten a actuar per aconseguir un fi condicionat.
- b) La voluntat humana hauria de tenir com a referent una finalitat que sigui volguda per si mateixa i no com un mitjà per aconseguir fins ulteriors. En conseqüència, la voluntat moral es conté en imperatius categòrics. Un imperatiu categòric és el que s' imposa a la voluntat humana d' una forma absoluta, sense cap mena de condició. És el fonament de la moralitat.

Té tres característiques:

1. Autònom: L'individu ha d'actuar seguint els dictats de la seva pròpia consciència, guiant-se només per mitjà de la seva raó.
2. Universal: Ha de valer arreu com a principi de legislació.
3. Formal: La voluntat no pot ser determinada pels continguts. L'imperatiu no em diu què he de voler, sinó *com* he de voler allò que vull. No diu què és el deure, sinó *com* és el deure. Només així pot ser "a priori". La seva essència consisteix a tenir vàlidesa universal en virtut únicament de la seva forma. Tothom ha de fer allò que la seva raó determina com el deure. Aquest és l'únic principi universal que té vàlidesa moral.

L'imperatiu categòric no diu: "si vols ... , has de ...", sinó **"has de, senzillament perquè és el teudeure"**. És una llei pràctica de l'acció que resulta vàlida sense condicions per a tot ésser racional. Allò que determina, per tant, la moralitat d'una acció no és el contingut, sinó la intenció amb què es fa. **"Res no es pot considerar com a absolutament bo a excepció de la bona voluntat"**

Exemple: Imagina't que ets un comerciant i que decideixes no enganyar en el pes. Pots haver pres aquesta decisió per diverses raons:

- Per no se descobert i castigat
- Per preservar el bon nom de l'empresa, per no perdre clientela
- Perquè entens que és la teva obligació

Només la tercera d'aquestes motivacions determina una conducta veritablement moral, és l'única que expressa el sentit de l'imperatiu categòric.

L'imperatiu categòric aporta certament la regla bàsica per a una bona conducta, però no és suficient perquè l'home no és un ésser racional pur sinó que té inclinacions i impulsos; per tant, cal una bona voluntat necessàriament. ¿Creieu que una teoria kantiana de l'ètica seria vàlida, com defensava ell, fins i tot "per a un poble de dimonis", és a dir, una gent amb absoluta manca de bona voluntat?

3. Enumereu i expliqueu totes les idees expressades en els paràgrafs anteriors amb paraules vostres. Rutina de pensament: 1r. Llegiu els paràgrafs anteriors. 2n. Enumereu i expliqueu les idees principals dels paràgrafs anteriors, tal com les heu entès, amb paraules vostres i fent servir exemples i arguments. 3r. Expresseu les vostres reflexions, opinions personals i conclusions sobre les idees, fets o teories exposades.

Explicació de les idees:

Reflexió personal:

7. Creus que algun comerciant del món, actuaria per amor al deure com explica Kant a l'exemple? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies)
8. Estàs d'acord amb Kant que no hi ha res bo, excepte la bona voluntat? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies)

Cerqueu informació addicional i evidencieu-la amb esquemes, mapes conceptuals, fotografies, petits vídeos (30" a 90"), o qualsevol altra cosa que ajudi a aprofundir i/o aclarir

les idees i/o les vostres explicacions. (Amb els vídeos, webs il·lustratives... etc, poseu només l'enllaç –link-). Qualsevol evidència ha d'estar explicada. Si és un text: el contingut del text. Si és un vídeo, el resum del que diu el vídeo. Si és un esquema, el que diu l'esquema. Si és una fotografia el que representa i el perquè la poses. Tot ha d'estar explicat i justificat.

3. ELS POSTULATS DE LA RAÓ PRÀCTICA.

Un **postulat** és una proposició que cal acceptar com a fonament d'un raonament posterior, però en si mateix no es pot demostrar. Perquè la moralitat tenguí sentit, ens cal suposar que són necessàriament veritat els **postulats** següents.

Ni la virtut ni la felicitat es troben a l'abast immediat de l'home; com hem vist abans, la bona voluntat no és la voluntat santa, que és atribut privatiu de Déu. L'humà és un ésser limitat i dividit, sol·licitat per la llei, però també pels desigs.

Igual que en l'àmbit de la raó teòrica eren necessaris l'espai i el temps, les categories i les idees de la raó com a condicions de possibilitat del coneixement científic, en l'àmbit de la raó pràctica són necessaris uns postulats, uns principis indemostrables, que són condicions de possibilitat de la moralitat. Kant considera que aquests postulats són **la llibertat, la immortalitat de l'ànima i l'existència de Déu**.

1. LA LLIBERTAT.

La llei moral, a diferència de les "lleis" de la naturalesa, es pot desobeir i justament aquesta n'és la característica essencial. Des del moment que en plantejem alguna cosa com un "**deure**", com "**allò que hem de fer**", és perquè tenim la possibilitat efectiva de "**no fer-ho**". No té cap sentit que suspenguem el bolígraf en el buit i, tot deixant-lo caure, "ordenem": "cau, bolígraf!". És un absurd prescriure aquesta ordre allà on es dona la necessitat natural, on no hi ha alternatives possibles de conducta. Això ens ha de fer veure que la consciència mateixa del deure revela la llibertat de la nostra voluntat, llibertat que només és plena quan el nostre voler es desfà de tot condicionament extern o intern i es determina a si mateix, atenent únicament la indicació racional del que s'ha de fer.

La llibertat, però, no és un objecte que puguem entendre des de la perspectiva de la racionalitat científica. Al contrari, la ciència parteix de la convicció que en la naturalesa tot està determinat per causes. La causalitat, recordem-ho, és una categoria de l'enteniment i, per tant, s'aplica necessàriament i universalment a tot allò que és objecte d'experiència. **Però, en l'àmbit de la voluntat, ens trobem davant d'un fet únic: l'imperatiu m'ordena de fet ser lliure ("fes allò que has de fer")**; en la consciència del deure hi ha necessàriament implícita la llibertat.

És aquesta independència de la voluntat el que revesteix l'espècie humana d'una **dignitat única** (*digne* vol dir "mereixedor d'una consideració o tracte especial") i objecte d'un *respecte*. El respecte neix de l'admiració per la grandesa del fet moral, que fa dels humans criatures essencialment diferents i "superiors" (moralment parlant) a la resta (a una coliflor p.e.).

Per a Kant, la subjecció de l'ésser humà a la llei moral autoimposada (que pot obeir o violar) suposa que és moralment lliure. És a dir, que pot prendre decisions mogut per màximes dictades per la seva raó i al marge de la necessitat natural. Per tant, **la llibertat és la condició de possibilitat de la llei moral**.

Fins ara sempre s'havia cercat el fonament de la moralitat en la metafísica. Com que Kant ha destruït la

possibilitat de la certesa metafísica, instaura la independència absoluta del domini moral. Totes les morals anteriors són criticables perquè són morals **heterònomes** (és a dir, cerquen la seva base en quelcom aliè o més enllà de la voluntat pròpia), a diferència de la moral kantiana, que és **autònoma**, i, per tant, transformen els principis morals en imperatius hipotètics. D'aquesta manera soscaven allò que fa les persones més dignes: la seva llibertat. Si dic que la moral s'ha d'assentar sobre la felicitat (Aristòtil) o sobre el plaer (Epicur), o sobre el sentit comú (Descartes), o sobre el benestar de la classe social a la que pertany (Marx), etc., estic dient "*què he de voler*", i subodino així la meva raó i la meva voluntat a una autoritat externa o als impulsos que provenen del meu jo empíric, la meva psicologia (també puc ser esclau de les meves passions). **Lliure no és qui fa allò que li ve de gust, sinó qui obeeix la seva raó autònoma.** El món moral esdevé absurd sense llibertat.

Pel que fa als altres dos postulats, cal tenir present que el bé més elevat en l'ésser humà és **la virtut**, és a dir, **el compliment del deure**. El bé perfecte ha d'incloure **virtut i felicitat**, en el sentit que la virtut produeix la felicitat com la causa produeix l'efecte. La virtut suposa el compliment del deure (és la condició), i ser virtuós ens fa merèixer la felicitat. Però els éssers humans racionals no volem només "ser mereixedors" de la felicitat, sinó ser feliços realment per tal d'aconseguir "el Bé Suprem". I per assolir aquest bé cal acceptar la immortalitat de l'ànima i l'existència de Déu.

2. LA IMMORTALITAT DE L'ÀNIMA.

Per què la **immortalitat de l'ànima**? Perquè en el món sensible no podem assolir la unió perfecta entre virtut i felicitat –allò que ell anomena "santedat" o voluntat santa- i, per tant, hem d'acceptar que només l'assolirem en un altre món. Atès que el perfeccionament moral és un deure, però sembla una tasca infinita, cal suposar que ha de continuar indefinidament en una altra vida posterior.

La completa adequació de la voluntat amb la llei moral és **la santedat**, una perfecció que cap ésser racional és capaç d'aconseguir en cap moment de la seva existència; només pot aconseguir-se en un "progrés" que continua fins a la infinitud. I aquest progrés infinit és possible només si suposem una existència infinita d'aquest ésser racional que som nosaltres.

L'imperatiu categòric ens ordena d'actuar de forma tal que puguem desitjar que la màxima de la nostra acció sigui una llei universal. Però no ordena aconseguir la santedat (o, el que és el mateix, l'adequació completa de la voluntat amb la llei moral); pot ser perfectament possible complir el nostre deure i, en canvi, ser-nos impossible assolir la santedat. Per tant, la idea de la immortalitat de l'ànima només té sentit si, més enllà de l'imperatiu categòric, pretenem arribar a la santedat.

Que l'argument de Kant per justificar el postulat de la immortalitat de l'ànima sigui poc convincent és degut, en opinió de Körner, al fet de què no admetem el mandat d'aconseguir la santedat com una llei que podem elegir per a complir-la.

En definitiva, qualsevol que sigui la força de les objeccions, el fet és que Kant ha donat molta importància a aquesta idea de la santedat com a meta ideal. Segons ell, la negació d'aquesta ordre suposa una degradació de la llei moral, una rebaixa de l'exigència moral per tal d'adequar-la a la debilitat de la naturalesa humana. Malgrat això, no hem d'obrar bé per l'esperança d'una recompensa en l'altra vida, sinó per la consciència pura del deure.

3. L'EXISTÈNCIA DE DÉU.

I per què és necessari postular **l'existència de Déu**? Perquè Déu garanteix l'harmonia entre la felicitat i el compliment del deure (la virtut), ja que, si no fos així, felicitat i deure serien com dues paral·leles que no es troben mai. Si el fet concret de la nostra vida és que ens movem contínuament entre el que "és" (la causalitat natural) i el que "hauria de ser" (l'ordre moral), llavors cal que existeixi un ésser superior en el qual "ser" i "haver de ser" coincideixin sempre. Aquest ésser és Déu.

Dit amb altres paraules: el seu argument suposa que el "**summum bonum**" (la moralitat completa i la felicitat completa) no és realitzable si Déu no existeix. Hem d'acceptar la possibilitat d'una reconciliació entre la "bondat" i la "felicitat" supremes, i això és el que representa la idea de la divinitat, el *summum bonum*. Déu és el símbol de la possibilitat efectiva de realització del bé absolut.

Si poguéssim fer una reducció dels arguments de Kant que descobrís la seva estructura lògica, tindriem quelcom paregut a això:

1. L'humà por complir el seu deure **nomès si és lliure**.
2. L'humà por assolir la **santedad nomès si és immortal**.
3. L'humà pot promoure el "summun bonum" **només si Déu existeix**.

4. Enumereu i expliqueu totes les idees expressades en els paràgrafs anteriors amb paraules vostres. Rutina de pensament: 1r. Llegiu els paràgrafs anteriors. 2n. Enumereu i expliqueu les idees principals dels paràgrafs anteriors, tal com les heu entès, amb paraules vostres i fent servir exemples i arguments. 3r. Expressen les vostres reflexions, opinions personals i conclusions sobre les idees, fets o teories exposades.

Explicació de les idees:

Reflexió personal:

9. Creus que els homes som lliures? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies)
10. Creus que tenim una "ànima" que viu després del mort del cos? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies)
11. Creus que existeix Déu? (Raoneu i argumenteu la resposta entre 5-10 línies)

Cerqueu informació addicional i evidencieu-la amb esquemes, mapes conceptuals, fotografies, petits vídeos (30" a 90"), o qualsevol altra cosa que ajudi a aprofundir i/o aclarir les idees i/o les vostres explicacions. (Amb els vídeos, webs il·lustratives... etc, poseu només l'enllaç –link-). Qualsevol evidència ha d'estar explicada. Si és un text: el contingut del text. Si és un vídeo, el resum del que diu el vídeo. Si és un esquema, el que diu l'esquema. Si és una fotografia el que representa i el perquè la poses. Tot ha d'estar explicat i justificat.

QUÈ PUC ESPERAR?

La tercera pregunta –“**Què m'és permès d'esperar?**”- és abordada en obres molt més breus. L'esperar es refereix al futur i per això desborda el marc de la ciència i de la moral, que només s'ocupen, respectivament, del que “és” i del que “hauria de ser”, però no del que s'espera que “serà”. Aquesta qüestió només pot ser pensada des de la perspectiva d'un temps indeterminat. Se n'ocupen la religió, la política i la sociologia.

La reflexió de Kant sobre l'ésser humà el va portar a considerar un doble vessant:

- a) Com a fenomen, l'humà està sotmès a les lleis físico-biològiques de la naturalesa, de la mateixa manera que tots els altres membres del món físic.
- b) Però en tant que noumen, l'home és un ésser lliure, que pertany a l'àmbit de l'intel·ligible, l'àmbit de la raó pràctica.

Això posa de manifest una doble dimensió en l'ésser humà, l'empíric-sensible i l'etico-social.

Per la primera, l'ésser humà és un ésser tancat sobre si mateix i, per tant, egoista, és a dir, que es manté allunyat de qualsevol tipus de judici moral i a tota forma de socialització. Per la segona dimensió,

però, l'ésser humà es descobreix com un ésser entre els altres, és a dir, com a ésser sociable i moral.

És en aquesta tensió d'insociabilitat-sociabilitat que es constitueix la paradoxal naturalesa humana.

Però ens podem demanar de quina manera es concilia aquesta **insociable-sociabilitat** de l'ésser humà. Kant troba la resposta en la història i en la religió, ja que, a través de la primera, l'ésser humà es realitza com a ésser social i, a través de la segona, com a ésser moral.

- a) Pel que fa a la primera, la idea dominant és la superació de la guerra i l'establiment d'una pau perpètua. La guerra és vista per Kant com el gran mal polític, fins i tot com "el major obstacle de la moral".
- b) Pel que fa a la segona, l'esperança ja no és objecte de la moral, sinó de la religió.

"La llei moral condueix a través del concepte de bé suprem, com a meta final de la raó pràctica, a la religió, és a dir, al coneixement de tots els deures com a manaments divins [...] perquè només d'una voluntat moralment perfecta (santa i bondadosa), i alhora també omnipotent, podem esperar el bé suprem a què la llei moral ens obliga. En conseqüència, la moral no és pròpiament la doctrina que determina com fer-nos feliços, sinó la que indica com fer-nos dignes de la felicitat. Només quan la religió s'hi afegeix, apareix també l'esperança d'arribar un dia a ser partíceps de la felicitat en la mesura que hàgim procurat de no ser-ne indignes"

Religió significa aquí "fe racional" o "religió natural" i el seu contingut, definit en el text anterior, és, fonamentalment, moral i íntegra la creença racional en Déu amb els manaments morals.